

УДК 930.2:94(477)] «18 – 19»
Тетяна Привалко

ДЖЕРЕЛА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТАТИСТИКИ З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)

У статті розглядаються джерела, що містять інформацію демографічного характеру з історії дворянства Лівобережної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. Аналізуються умови виникнення, внутрішня структура, рівень збереженості джерельної бази проблеми.

Активізація гуманітарної політики, розвиток суспільних процесів в сучасній Україні сприяє розширенню проблематики історичних досліджень, зокрема, зосереджує увагу на біографічних розробках, базованих на вивченні окремих особистостей, певних соціальних груп. З огляду на неоднозначне ставлення наукової та суспільної громадськості до елітаристських концепцій особливе зацікавлення викликає тема українського дворянства.

Необхідно, насамперед, чітко окреслити межі цієї соціальної групи. Ще з часу впровадження в Російській імперії Табеля про ранги (1722) стало можливим отримання дворянського звання не лише у спадок, а й особисто. Однак, впродовж всього свого існування, аж до початку ХХ ст., дві складові частини дворянського стану мали відмінні риси: різні умови набуття, різні привілеї, обов'язки та права. Серед останніх варто виокремити право на станове зібрання. За існуючим законодавством особистим дворянам не дозволялося ні утворювати власне, ні входити до загальних дворянських зібрань (ст. 111)¹. Будучи у своїй переважній більшості державними службовцями, вони розчинялися у розмаїтому середовищі мешканців міст. Спадкове ж дворян-

ство мало право на утворення власного зібрання, на якому вирішувалися поточні проблеми, обговорювалися спільні інтереси і за допомогою якого вони безпосередньо захищалися. Через таке виокремлення склалася традиція уособлення спадковим дворянством всього стану загалом. Хоча це невірно, адже особисте дворянство мало власні характерні риси і тому заслуговує на окреме дослідження. У даній статті аналізуються джерела, що стосуються спадкового дворянства.

Через історично сформовані регіональні особливості українських земель українське дворянство не було однорідним. Південне – переважаючою більшістю було представлене уродженцями російських губерній, південно-західне – польською шляхтою. А дворянами Лівобережжя були нащадки покозаченої шляхти та козацької старшини. Перші пожалування на цій території припадають на часи гетьманування Івана Брюховецького², а юридичне оформлення стану в цілому розтягнулося на півстоліття, від видання «Жалуваної грамоти дворянству» (1785) до прийняття закону 1835 року про зрівняння певних малоросійських чинів з великоросійськими. Тривала легітимація, яка, з одного боку, співпала з загальноімперськими процесами: кризу кріпосництва та самодержавства, а з другого боку – піднесенням українського національного визвольного руху, зумовили суперечливий характер лівобережного дворянства.

В період кінця XIX – початку XX ст. відклався комплекс джерел з історії дворянства Лівобережної України: законодавчі та діловодні акти, судово-слідчі матеріали, джерела особового походження, матеріали періодичної преси, статистичні джерела. Кожному з цих видів джерел властивий різний рівень збереженості. В найбільш повному обсязі до нас дійшли статистичні джерела. Це зумовлюється досягнутим дореволюційною статистикою певним рівнем розвитку, наявністю розгалуженої мережі статистичних органів та фіксування ними у друкованому вигляді значної частини результатів своїх досліджень.

Демографічні статистичні джерела з історії лівобережного

дворянства можна систематизувати за двома групами: матеріали поточного та основного обліку. До першої групи відносяться:

- а) дворянські списки та родослівні книги;
- б) метричні, клірові та сповідні книги;
- в) дані адміністративно-поліцейського обліку населення.

Друга група представлена матеріалами переписів 1897, 1916, 1917 років.

Списки дворян велися предводителями у кожному повіті. До них входили щойно зараховані до стану роди та особи, котрі поповнювали вже існуючі дворянські династії. Про останніх голова родини був зобов'язаний повідомляти повітовому предводителю (ст. 966).³ На основі цих списків губернське дворянське депутатське зібрання разом з губернським предводителем складало родослівну книгу. На жаль, повітові списки збереглися вибірково, а родослівна книга – лише Харківської губернії. Однак, в кінці XIX – на початку XX ст. дворянські зібрання Чернігівської та Полтавської губерній видали свої родослівні книги друком. У передмовах їх укладачі попереджають про неповноту відомостей, розміщених у книгах, причинами якої були недостатність відомостей, отриманих депутатськими зібраннями з повітів⁴ та низький рівень збереженості та систематизації справ дворянських архівів.⁵

Незадовільний стан обліку дворян можна пояснити як їх власною недбалістю, так і недосконалістю законодавства. На підтвердження першої думки варто привести свідчення сучасників: відомого російського статистика А.Бушена та дослідника історії полтавського дворянства І.Павловського. Бушен зазначав, що припис про подачу повітовими предводителями відомостей про новонароджених та померлих дворян через відсутність чітко встановленого терміну здійснення виконувався вкрай погано.⁶ Павловський, готуючи наукову працю, до матеріалів архіву дворянського зібрання Полтавської губернії прагнув залучити відомості, безпосередньо надіслані дворянами з родинних архівів. Але на його заклик відреагували одиниці.⁷

Правила складання повітових списків дворян та губернських

родослівних книг визначалися «Законом про стани».⁸ Наявність прізвища та імені особи в списку не означало автоматичного перенесення їх до родослівної книги. Для цього мали бути дотриманими наступні умови:

1) якщо дворянське депутатське зібрання, визначивши достовірними докази на отримання дворянства, проголосує двома третинами складу(ст. 967)⁹;

2) якщо за запис буде здійснено грошовий внесок (на кінець XIX ст. його розмір зріс, але не мав перевищувати 200 рублів) (ст. 970)¹⁰;

3) якщо рід володів нерухомою власністю(ст. 959).¹¹

Закономірно, що визначення третьої умови, сформульоване у дореформену добу як «володіння селами та ревизькими душами», тепер набуло більш обтічних форм. Однак, ще з кінця XVIII ст. вона мала доповнення, які, полегшуючи спосіб занесення до родослівних книг, водночас заплутували облік дворян. Так, особи, які довели законно отримане ними у спадок дворянське звання, не мали жодної нерухомої власності, записувалися до родослівної книги тієї губернії, де їх предки раніше володіли маєтками (ст. 960); а ті, що отримали дворянство через чини по службі або пожалування орденом, так само як і виїзні дворяни, заносилися до книги тієї губернії, де вони самі забажають, хоча б не мали там жодної власності.(ст. 961).¹²

Термін запису до родослівної книги не обмежувався. (ст. 973).¹³ Зразок заповнення книги не змінився з часу її впровадження(1785). У першу графу поряд з ім'ям дворянина – глави сімейства – мали записуватися лише діти чоловічої статі з зазначенням імені та віку, а в четверту – з новонароджених також лише сини.¹⁴ Але безпосередній аналіз змісту родослівних книг виявляє чимало записів, які, виходячи за норму закону, містили дані про дружину глави сім'ї та дітей жіночої статі.

Вищезазначені обставини зумовлювали неповноту даних про кількісний склад дворян. З іншого боку, укладачі родослівних книг робили застереження про ймовірне занесення до них вже померлих людей, про смерть яких вони своєчасно не мали ві-

домостей. Більш того, у родослівній книзі Полтавської губернії відмежування померлих здійснюється лише приблизно, орієнтуючись на дату народження особи¹⁵, а в книзі Чернігівської губернії навіть містяться згадки про роди, такі як Полуботки і т.д.¹⁶

Шкодять об'єктивності і випадки подвійного запису осіб до родослівних книг різних губерній. Це траплялося через відбування служби або володіння власністю в іншій губернії, ніж там, де роду було пожалуване дворянство.

Іншу підгрупу поточної статистики становлять джерела, які виникли внаслідок діяльності релігійних установ. Метричні, клірові та сповідні книги склалися у кожному церковному приході за роками. Як правило, існувало два екземпляри і один з них переправлявся до духовних консисторій. Архіви останніх збереглися досить повно і тому дані джерела мають надзвичайну вагу як серед статистичних, так і всього комплексу джерел з історії лівобережного дворянства. Хоча, звичайно через свою специфіку є складними при користуванні. Адже, по-перше, межі приходів не збігалися з адміністративно-територіальним поділом; по-друге, для неправославного населення часто приходом була ціла губернія і як наслідок запис, здійснений в певній церкві не відображав місця і навіть часу здійснення факту народження чи смерті особи; по-третє, різні віросповідання мали власні правила і терміни здійснення запису до цих книг.

Метричні книги містять найбільш повну інформацію про склад населення. Як відомо, вони склалися з кількох розділів. Згідно з нашою темою нас цікавлять лише ті, в яких фіксувалися факти народження та смерті. При народженні дитини вказувалося її ім'я, прізвище та імена батьків, а також стан, до якого вони належали. Дані про померлого також містили відмітку про стан. Щомісяця і щороку підбивалися підсумки природного руху населення, але не за станами, а в цілому. Це ускладнює роботу при дослідженні станового складу населення і тому, на нашу думку, при розробці даного питання метричні книги, вимагаючи дуже копіткої роботи, можуть використовувати

ватися лише як окреме джерело або ж слугувати для довідок чи уточнення іншої джерельної інформації.

Сповідні книги містять посімейні списки прихожан, згруповані, що важливо, за станами. Як правило, до них не занесли дітей, молодших семи років, для яких сповідь не була обов'язковою. Це, звичайно, знижує рівень їх репрезентативності. Однак, сповідні книги дають змогу отримувати унікальну інформацію демографічного плану про механічний рух населення загалом і дворян зокрема. Це важливо при дослідженні саме періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли активізувалися урбанізаційні процеси, а статистичні спостереження за внутрішньою міграцією лише започатковувалися.

Клірові книги, окрім відомостей про церкву та її служителів, містять кількісні дані про прихожан з розподілом за станами та статтю. У книгах деяких приходів допускалося змішання даних про певні категорії населення, наприклад, про спадкових та особистих дворян. А в роки Першої світової війни частими були подання спільних відомостей про спадкових дворян та військових (мається на увазі офіцерів).¹⁷ Ймовірно, це робилося з причини володіння однією людиною відразу обома цими ознаками. Але не можна припускати, що такий збіг був тотальним, особливо у часи загальної військової мобілізації. Звичайно, дані з таких книг можуть бути лише орієнтовними, однак, це не знижує цінність клірових книг як джерела загалом.

Жоден із вище охарактеризованих видів джерел не використовувався статистичними органами для отримання даних про склад населення. Хіба що виняток становлять дворянські списки. Але ними користувалися лише до 1857 року. Тоді доцільним вважалося вести обрахунок населення за допомогою ревізій податного населення, а оскільки дворяни на той час були вільними від податків, то єдиним джерелом про їх кількість могли бути саме дворянські списки. Працівники Центрального статистичного комітету (далі ЦСК) – органу, на який в основному покладалося завдання збору даних про кількість населення та його склад, не виокремлюючи дворянські, відзначали крайню непо-

вноту станових списків і, як наслідок, використовували їх для статистичних зведень лише як додаткові.¹⁸ Переслідуючи перш за все фіскальні цілі, державна статистика вважала задовільними за часів існування кріпосного права ревізькі казки, а у другій половині XIX ст. із впровадженням економічних принципів оподаткування вже недоцільним було надання ваги становим спискам і тому не висувала вимог до їх чіткого ведення.

Взагалі лише у перше пореформене десятиліття ЦСК, мабуть за інерцією, продовжував публікувати відомості про становий склад населення. Надалі жодне видання цього органу до 1905 р., року оприлюднення остаточних результатів першого загальноімперського перепису 1897 р., не містило таких відомостей. А в подальшому подавалися як поточна статистика лише відносні числа (наприклад, кількість представників різних станів на 100 чи 1000 чоловік) з посиланням на дані того ж перепису.¹⁹

В той же час губернські статистичні комітети (далі ГСК), підпорядковані ЦСК, продовжували збирати відомості про становий склад населення. В архівних фондах²⁰ збереглися документи, які дозволяють відтворити спосіб та оцінити рівень статистичних робіт, здійснюваних ГСК. Інформація поступала через поліцейські органи. Станові пристави на підпорядкованих їм дільницях, послуговуючись даними волосних правлінь, збирали інформацію у спеціальні відомості та надсилали їх справникам. Ті, в свою чергу, складали загальні відомості по повіту, передаючи губернському начальству.

Серед чинників, які могли знижувати достовірність поліцейських списків можна назвати: складання їх людьми, спеціально не підготовленими, несумлінне ставлення виконавців до збору статистичної інформації через сприймання даної роботи як додаткової. Водночас, позитивним є обізнаність з місцевими умовами, наявність чітких інструкцій до заповнення відомостей. Перевірка зібраної інформації відбувалася на кількох рівнях. Пристави та справники мали заповнювати три види бланків: про кількість дворів, населення за станами, за віросповіданням. Це змушувало їх ретельно вивіряти дані. ГСК, в свою чергу, по-

ліцейські списки зіставляли з церковно-приходськими відомостями про кількість народжених та померлих. На низькому рівні знаходилося спостереження за механічним рухом населення. Але воно не могло повністю знівелювати всієї системи адміністративно-поліцейського обліку.

Дані своєї роботи губернські статистичні комітети оприлюднювали у двох виданнях:

- 1) календарях або пам'ятних книжках на певний рік;
- 2) оглядах губерній або додатках до звітів губернаторів за певний рік.

Перші виходили нерегулярно і містили різну за об'ємом інформацію про становий склад населення. Так, одні календарі подавали лише загальну кількість дворян по губернії²¹, інші – про їх розподіл за статтю та місцем проживання (у містах чи селах).²² Огляди губерній виходили щорічно аж до 1915 року. В деяких з них, в основному в тих, що стосуються Полтавської губернії, відсутні дані про дворян. Решта містить досить розгорнуту інформацію як в текстовій частині (порівняння з іншими роками, відсоткове відношення), так і в табличній (кількість дворян чоловічої, жіночої статі та загальна по кожному губернському, повітовому, позаштатному містах та повітах).²³

Отже, джерела поточної статистики виникли внаслідок діяльності різних установ: дворянських станових, релігійних, поліцейських. Лише останні здійснювали цілеспрямований статистичний облік і тому сприяли появі більш повних і перевірених даних. Але у цьому вони поступаються джерелам основних статистичних досліджень – переписам.

За період кінця ХІХ – початку ХХ ст. на території Лівобережної України відбулося кілька переписів, результати яких дозволяють виявити, зокрема, становий склад населення. Матеріали, що відклялися внаслідок здійснення цього виду статистичних робіт можна розділити на дві групи: 1) первинні дані та згруповані на основі їх аналізу публікації; 2) матеріали, що розкривають цілі, завдання та методику переписів.

Найбільше документів виникло внаслідок здійснення Пер-

шого загального перепису населення Російської імперії 28 січня (9 лютого за н.ст.) 1897 року.

В основі його організації та програми лежав проект П.П.Семєнова-Тян-Шанського. Загальне керівництво переписом було покладене на міністра внутрішніх справ, під головуванням якого була утворена Головна переписна комісія. Головами губернських переписних комісій були губернатори, – повітових – провідники дворянства. На чолі переписних дільниць стали начальники, мирові посередники та подібні особи. Організація перепису носила поліцейсько-бюрократичний характер. Частина населення намагалася уникнути перепису через питання про військову повинність та віросповідання.²⁴

Перепис став предметом дослідження багатьох вчених.²⁵ Вони, відзначаючи його позитивні риси, такі, як наукове обґрунтування, розгорнута програма опитування, охоплення всіх категорій населення, вказували на значно більший перелік недоліків, які стосувалися всіх етапів здійснення перепису – його підготовки, комплексу питань для безпосереднього опитування та обробки результатів. Але всіх помилок і неможливо було уникнути, зважаючи на перший досвід реалізації статистичних робіт такого масштабу. Однак, на нашу думку, головним недоліком, який потягнув за собою решту, варто вважати нестачу часу. Так, повітові переписні комісії, які відповідали за організацію перепису на місцях – найважливішу ланку роботи, фактично почали свою діяльність наприкінці вересня – на початку жовтня 1896 року. Пошук та підготовка рахувальників, уточнення змісту програмного опитування, пересилка переписного матеріалу за відсутності швидкісного зв'язку вимагали багато часу. Траплялося, що рядові виконавці порушували питання про перенесення дати перепису на пізніший термін.²⁶ Але їхньої думки не було враховано.

У 1904, 1905 роках ЦСК опублікував загальноімперські та губернські результати перепису.²⁷ З двадцяти п'яти зведених таблиць стану ознаку було враховано в деяких:

1) розподіл населення губернії в цілому та мешканців міст за станами (подавалися абсолютні та відносні числа);

2) склад населення за станами та місцем проживання (в містах чи повітах);

3) розподіл населення за становими групами та місцем народження (уродженці того ж повіту де живуть, уродженці інших повітів тієї ж губернії, уродженці інших губерній, уродженці інших держав);

4) розподіл населення за грамотністю, освітою, становими та віковими групами;

5) розподіл населення за рідною мовою та станами;

6) розподіл населення за станами на фізичними вадами;

7) розподіл населення за становими групами та сімейним становищем.

У другій, четвертій та сьомій таблицях дані про спадкових дворян лише орієнтовні, бо подані купно з тими, що стосуються особистих дворян, чиновників не з дворян та членів їх сімей.

Розширити відомості про спадкових дворян, отримані під час перепису, можна звернувшись безпосередньо до бланків переписних листів. Але, зважаючи, що в фондах ЦСК²⁸ вони не збереглися, а в обласних архівах²⁹ – частково, отримана з них інформація дозволить виявити лише певні тенденції. Це може стосуватися складу дворянських сімей, розподілу населення за станами та віросповіданнями, за станами та заняттями.

Отже, перепис 1897 року дає можливість отримати певну демографічну характеристику дворянського стану Лівобережної України. Цікавим є порівняння його результатів з даними точної статистики.³⁰

КІЛЬКІСТЬ СПАДКОВИХ ДВОРЯН В ЛІВОБЕРЕЖНИХ ГУБЕРНІЯХ³¹		
	28 січня 1897 року (за переписом)	Кінець 1896 року (за даними ГСК)
Харківська губернія	16 940 ³²	13 354 ³³
Чернігівська губернія	14 511 ³⁴	10 828 ³⁵

Очевидним є значне перевищення даних перепису над даними, зібраними губернськими статистичними комітетами. Ця

обставина змушує зробити висновок про суперечливий характер статистичного обліку лівобережного дворянства, що звичайно зумовлено загальними особливостями даного стану на цій території. Справа в тому, що під час перепису грамотні люди (а за його результатами більшість дворян саме такими й були) заповнювали переписні бланки самостійно. Оскільки на підтвердження належності до стану не вимагалось жодних документів, особи, які вважали себе дворянами і так само сприймалися оточуючими, могли зазначитися представниками цього стану. На підтвердження даної думки можна навести наступні приклади:

1) в дворянських родослівних книгах частими є записи родів, справи на пожалування дворянством яких лише перебували на розгляді у департаменті Герольдії, більш того, зустрічаються випадки, коли через втрату документів, справи зовсім туди не надсилалися³⁶;

2) Міністерство внутрішніх справ, якому безпосередньо підпорядковувалися губернські дворянські зібрання, неодноразово вказувало на існування практики обіймання особами недворянського походження посад за виборами дворянства.³⁷

Отже, вирішальною при визначенні належності до привілейованого стану була наявність дворянської гідності. Тому дослідникам, які будуть розробляти питання кількісного складу дворянства Лівобережної України, доведеться вирішувати, чи брати до уваги цей моральний аспект, чи скористатися лише юридичними принципами визначення належності тих чи інших осіб до дворянського стану.

Чільники офіційної державної статистики планували проводити перепис кожні 10 років, але труднощі з розробкою результатів першого, наростання кризових явищ в імперії завадили цим намірам. І лише під час першої світової війни, у 1916 році, коли нагальним стало вирішення продовольчого питання, було здійснено сільськогосподарський перепис. Ним в основному було охоплено населення повітів і лише наявне при опитуванні. При обробці результатів вівся підраху-

нок загальної кількості переписаного населення з розподілом за статтю та належністю до певного типу господарства – селянського чи приватновласницького. Оскільки дворянські маєтки склали лише певну частину останніх, то опубліковані дані³⁸ можна використовувати для обрахунку відносних чисел, отриманих після зіставлення з відомостями зібраними безпосередньо з переписних бланків. Вони у достатньому обсязі збереглися в архівних фондах губернських статистичних комітетів.³⁹

Зважаючи, зокрема, на низький рівень охоплення населення переписом 1916 року, урядовцями було вирішено провести повторний – у 1917 році. Окрім визначення продовольчого стану держави його завданням став облік сільського та міського населення. При опублікуванні результатів⁴⁰, як і під час попереднього перепису, стану ознаку враховано не було. Тому необхідним є звернення до первинного переписного матеріалу. Бланки містять дані на кожне окреме господарство. У них відсутня графа для відмітки про належність до певного стану, однак поряд з прізвищем, ім'ям та по-батькові голови господарства стану ознаку зазначено. З демографічних характеристик у бланках відзначалися кількість та стать членів сім'ї, національність та рід занять глави сімейства.⁴¹

Навіть при наявності недоліків матеріали переписів 1916 та 1917 років дуже цінні, зважаючи на те, що припадають на передреволюційні роки – останні роки юридичного існування дворянського стану та часу суттєвих соціальних зрушень у суспільстві.

Отже, джерела демографічної статистики з історії дворянства Лівобережної України кінця XIX – початку XX ст. містять матеріали поточного та основного обліку. Утворені вони внаслідок діяльності різних установ: дворянських станових, релігійних, поліцейських, статистичних. Кожен з них характеризується як позитивними, так і негативними сторонами і тому вимагає критичного аналізу і використання у комплексі з іншими.

1. Свод законов Российской империи. Законы о состояниях.– Т.9. – СПб., 1899. – С. 27.
2. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси. – Т. 7. – Вильно, 1870. – С. 94.
3. Свод законов Российской империи. Законы о состояниях. – Т.9. – СПб., 1899. – С. 190.
4. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901. – С. XXXIV.
5. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898. – С. III.
6. Бушен А. Об устройстве источников статистики населения в России. – СПб., 1864. – С. 73.
7. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. Очерки по архивным данным. 1802–1902. – Полтава, 1906. – С. 1.
8. Свод законов Российской империи. Законы о состояниях.– Т.9.– СПб., 1899.
9. Там же. – С. 190.
10. Там же. – С. 191.
11. Там же. – С. 190.
12. Там же. – С. 190.
13. Там же. – С. 191.
14. Там же. – С. 296.
15. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898. – С. 1.
16. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901.
17. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО) – Ф.679 – Оп. 3 – Спр. 962.
18. Юбилейный сборник Центрального Статистического Комитета. – СПб., 1913. – С. 36.
19. Ежегодник России. 1906. – СПб., 1907. Ежегодник России. 1909. – СПб., 1910.
20. ДАЧО – Ф. 154. – Ф. 51. Державний архів Харківської області (далі ДАХО)

21. Черниговская памятка. Справочная книжка на 1900–1901 гг. – Чернигов, 1901. – С.49.

22. Календарь Черниговской губернии на 1912 г. – Чернигов, 1911. – С.120.

23. Обзор Черниговской губернии за 1897 год. Приложение к всеподданнейшему отчёту Черниговского губернатора. – Чернигов, 1898. Обзор Харьковской губернии за 1891 год. Приложение к всеподданнейшему отчёту Харьковского губернатора. – Х., 1892.

24. Чирко О. 100 років Першому загальному перепису населення Російської імперії 1897 р. // Українознавство. Календар – щорічник. – К., 1997. – С.38.

25. Котельников А. История производства и разработки всеобщей переписи населения 28 января 1897 года. – СПб., 1909. – 127 с. Перепис населения (історія і сучасна організація переписів в СРСР і в капіталістичних країнах). – К.: Вид-во АН УСРР, 1936. – 195 с. Пландовский В. Народная перепись. – СПб., 1898.

26. ДАЧО – Ф.174 – Оп. 1 – Спр. 1.

27. Общий свод по империи результатов разработки данных первой всеобщей переписи населения 28 января 1897 года. – СПб., 1905. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. XXXIII. Полтавская губерния. – СПб., 1904. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. XLVII. Харьковская губерния. – СПб., 1904. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1905.

28. Центральний державний архів Російської федерації – Ф. 1290.

29. ДАХО – Ф. 51.

30. Доцільно зіставляти дані перепису з відомостями за 1896 рік, адже цифрові показники в оглядах подавалися на кінець року, а значить дані за 1896 рік є ближчим до дати перепису, ніж дані 1897 року.

31. Дані поточної статистики по Полтавській губернії за 1896 рік не збереглися.

32. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. XLVII. Харьковская губерния. – СПб., 1904. – С.46–47.

33. Обзор Харьковской губернии за 1896 год. Приложение к всепод-

даннейшему отчёту Харьковского губернатора. – Х., 1897. – Вед. №8.

34. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1905. – С. 51.

35. Обзор Черниговской губернии за 1896 год. Приложение к всеподданнейшему отчёту Черниговского губернатора. – Чернигов, 1897. – С. 15.

36. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898.

37. Сборник циркуляров и распоряжений Министерства Внутренних Дел. – М., 1896. – С. 36,67–68.

38. Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи (по подсчетам, произведенным местными переписными комиссиями). Вып.1. – Пг., 1916.

39. ДАЧО – Ф.154, ДАХО – Ф.51.

40. Поуезные итоги Всероссийской сельскохозяйственной и поземельной переписи 1917 года. – М., 1923.

41. ДАЧО – Ф.Р-942. – Оп.3. – Спр.1.

Tetyana Pryvalko

**SOURCES OF DEMOGRAPHY STATISTICS ON A HISTORY
OF THE LEFT-BANK UKRAINE NOBILITY (THE END OF THE
XIX th – THE BEGINNING OF THE XX TH CENTURY)**

The article studies sources that contain information of demography character on the history of the Left-bank Ukraine nobility of the end of the XIX th – the beginning of the XX th century. The origin, inner structure and the level of preservation of the source base are analyzed.